

СЕВЕРОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА СОФИЯ В ПЕРИОДА ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО БАЛКАНСКАТА ВОЙНА

Д-р арх. Владимир Колев
ВСУ „Черноризец Храбър“

Резюме:

Докладът разглежда историческото и архитектурно-градоустройствено развитие на зоната прилежаща на днешния бул. “Христо Ботев”, включена между бул. “Сливница” на север и бул. “Александър Стамболийски” на юг. Разгледан е периодът около Освобождението на България до Балканската война, характерен с цялостното трансформиране на града. Достигнатите изводи и направените обходи на съвременното състояние на територията доказват граничният ѝ характер между богатия център и най-бедния тогавашен квартал на столицата.

Ключови думи: София, история, архитектура, градоустройство

THE NORTHWESTERN PART OF SOFIA IN THE PERIOD FROM THE LIBERATION TO THE BALKAN WAR

Arch. Vladimir Kolev, PhD
VFU "Chernorizets Hrabar"

Abstract:

The report examines the historical and architectural development of the area around today's Hristo Botev Blvd., concluded between Slivnitsa Blvd. to the north and Alexander Stamboliyski Blvd. to the south. The considered period around the Liberation of Bulgaria until the Balkan War is characterized by the complete transformation of the city. The conclusions reached and survey of the current state of the territory prove its border characteristics between the rich center and the poorest district of the capital at that time.

Keywords: Sofia, history, architecture, urban planning

Освобождението на България заварва София като град със затихващи функции. Ограден със защитен ров – хендек, селището било структурирано от живописни сокаци отделящи разделените етнически махали. Още по времето на Мидхад паша (60-те години на XIX век) започва преструктурирането на града, като са подчертани радиалните клинове водещи към важни търговски и административни направления (Фиг. 1). Такива са Самоковският, Цариградският и Орханийският пътища. През 1871 г. Ф. Каниц констатира, че в източната част на София са „съсредоточено гъсто“ по-хубавите сгради и турското население.

фиг. 1 План на София от 1878 г. със селата

Архитектурата на едно - и двуетажните постройки съставляващи тъканта на града е била типична за Възраждането (Фиг. 2).

*фиг. 2 Къщата на чорбаджията Гаки Трифонов около Освобождението,
днес бул. Витоша*

След като България добива политическа свобода с Руско-турската война от 1877-78, през 1879 г. избраната за столица София е с 13 200 жители, настанени в 2 600 къщи. Градът наследява около 20 етнически махали, 3 106 сгради, от които 100-тина обществени – 6 минерални бани, 10 хотела, 145 хана/кервансарай, 800 магазина, складове за стоки, 9 фурни, училища, 9 православни и една католическа църкви, джамии, 4 еврейски молитвени дома; една фабрика за дрехи, религиозно обособени гробища и няколко специализирани пазарища.¹

Чехът Адолф Вацлав Колар - назначен за Главен архитект на общината през май 1878 г., подпомогнат от сънародника си Вацлав Роубал, и руският инженер Николай Копиткин - като държавен чиновник, съставят уличен кадастрален план, одобрен от Княз

¹ Желева-Мартинс, Д. “Биография на София Исторически студии”, Издателство ”Пространство и форма”, София, 2006

Александър I през януари 1880 г. (Фиг. 3). Уличният регулационен план, изработен в общината от Вацлав Роубал и италианския инженер Ликурго Амадей² е одобрен през април 1880 г. Следват спешни регулационни процедури в източната част на града. Така още на този ранен следосвобожденски етап се регулират радиалните улици “Орханийска” (дн. ул. “Московска”) и “Цариградска” (дн. бул. “Цар Освободител”).

фиг. 3 София - първият градоустройствен план от 1879г.

2 Стоилова, Л. “Кой е Амадей, авторът на плана на София от 1881 г.”, Архитектура, 1999, No. 6

На мястото на някогашния хендек се оформя широк околоръстен булевард, който ще получи името на цар Фердинанд. Вероятно с намек, че ако ровът е защитава града от физически атаки, така и самото наименоване на булеварда на Царя ще предпазва селището от недоброжелатели. От изследваните карти днес този булевард носи имената на Васил Левски, Христо Ботев и Михайл Скобелев. Оформя се идеята за ортогонална структура подчинена на споменатите радиални направления. Единствената свободно стояща, в тъканта на града, улица е тогавашният булевард “Драгоман” /днес бул. “Стефан Стамболов”/. Той се намира на изток от разглежданата в статията зона. Причината за оформянето на този клин в градската среда е, че преди да бъде регулирана в сегашното си корито Владайската река е имала отбит приток, минаващ през Вайсовата мелница /разположена на днешния площад Възраждане/ и по бул “Драгоман” /бул. “Ст. Стамболов”/, вливайки се отново в реката при Львов мост. Това географски е разделяло града и допълнително е спомагало за честите наводнения между двата речни ръкава.

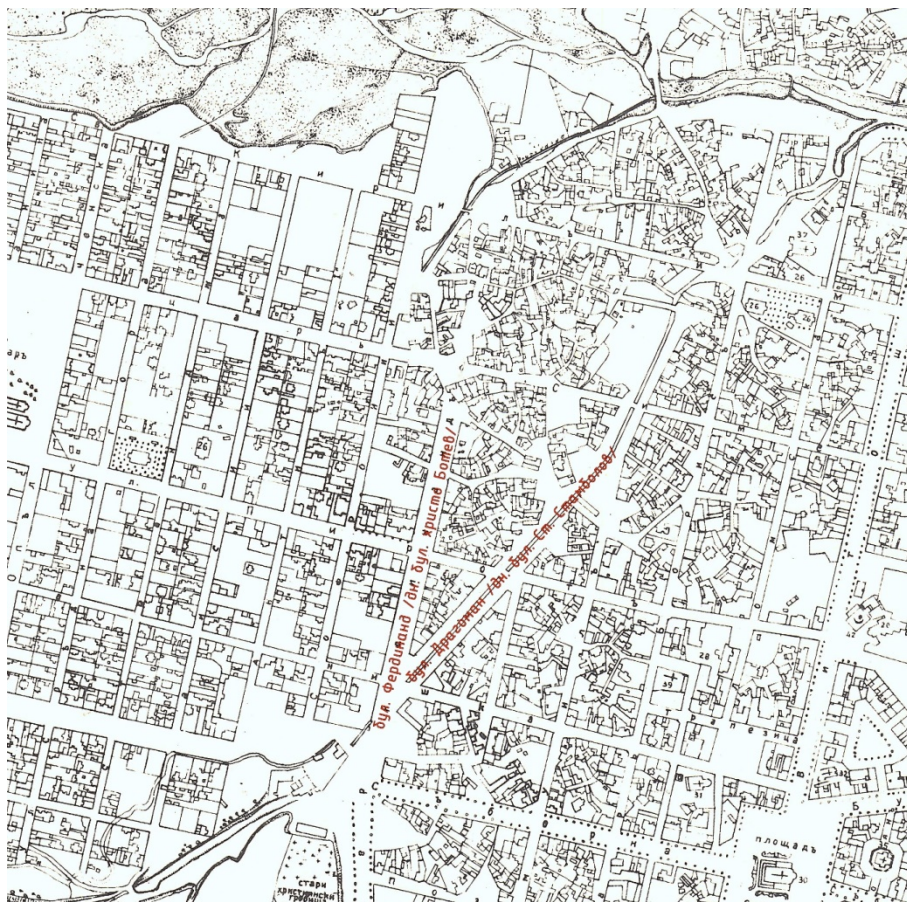
От 1888 г. австрийски екип на братята Вилхелм, Йохан и Лудвиг Бартел, рисувателя Йозеф Обербауер и др., разработва нов кадастрален план на града и околностите (Фиг. 4). Последвалите масирани регулационни и модернизационни действия се провеждат под ръководството на тогавашния Главен архитект Алекси Начев в Общинския отдел по кадастър и регулация, специално основан от амбициозния кмет Димитър Петков, който следи лично изпълнението до 1893 г.³

³ Stoilova L.,Iokimov P. "The Search for Identifiably National Architecture in Bulgaria at the End of the 19th and During the Early 20th Century", GENIUS LOCI. National and Regional in Architecture Between History and Practice.Bucharest, 2002

фиг. 4 План на столица София според кадастрална снимка от Вилхелм Бартел 1897г.

Повечето съвременни автори заявяват, че към края на XIX век София е вече с оформени рингови булеварди и правоъгълни квартали рамкирани от дву - до четириетажни фамилни къщи и обществени сгради, равнени по регулационната линия. Това, обаче, съвсем не е така за разглежданата в статията територия. На кадастралната снимка от инженер Вилхелм Бартел от 1897 г. ясно си личи, че тогавашния бул. “Фердинанд” е прекъснат на няколко пресечки от Владейската река от продължаващите своето съществуване предосвобожденски сокаци и къщи (Фиг. 5).

фиг. 5 План на столица София според кадастрална снимка от Вилхелм Бартел 1897г - фрагмент на разглежданата територия

Началото на XX век е период на значителен икономически подъем за страната и за столицата. В този период се провеждат множество архитектурни конкурси, като най-значимият е този за устройството на площада около храм-паметника “Св. Ал. Невски” (1904), спечелен от арх. Киро Маричков и инж. Юрдан Данчов. С него се затвърждава тенденцията за изместване на административния и духовен център на града от традиционният пункт – минералните извори и храм „Св. Крал“ /дн. „Св. Неделя“/ на изток по протежение

на бул.“ Цар Освободител“ със сградата на Народното събрание и разположеният в близост катедрален храм „Александър Невски“. Бул. „Цар Освободител“ става мястото за срещи и разходки на софийското общество. Утвърждава се източната посоката за благоприятно развитие на града. В контраст на това, разположената в противоположната посока зона, предмет на този доклад, предвидена за местообитание на средната класа⁴ се превръща в бедния квартал на града.

Обосновано може да се твърди, че регулацията на разглежданата територия е проведена в началото на 1910-те години, защото именно от този период са болшинството от издигнатите там сгради. Те носят ново поле на изява на младото поколение български архитекти, добили своето образование в чужбина и попили от идеите на новото течение в архитектурата и изкуствата – сецесион. “С новото направление природата мощно навлиза в архитектурната семантика. Като извор на идеи, тя води артистичното вдъхновение до създаване на нова пластична образност дори при конструктивните елементи.”⁵ Това спомага за джентрификацията на района⁶, но не съумява изцяло да спре разграничаването му от бързо развиващият се столичен град.

При направените множество обходи на зоната изследващи състоянието на запазените от проучвания период постройки, се установи съществено различие при използваната характерна за

⁴ Георгиев, Г. "Социално-класовото зониране на софийското население при капитализма (1878—1944)", Българска етнология 3-4:29-45., София, 1978 г.

⁵ Илиева, Ж., Пластичният език на сецесиона, XIV Международна научна конференция, ВСУ “Л. Каравелов“, УИ на ВСУ „Любен Каравелов“ - София, ISSN:1314-071X, 2014

⁶ Венков, Н. Джентрификация на Женския пазар – конструиране на градски политики и трансформация на местните отношения, дисертационен труд, София, 2017

епохата орнаментика. В територията западно от днешния бул. „Христо Ботев“ орнаментиката е оскъдна или дори липсва навлизайки по навътре в тогавашният квартал Юч Бунар (Фиг. 6). В контраст постройките разположени в източната част на булеварда са украсени с множество декоративни пластични елементи и детайли от ковано желязо (Фиг. 7).

фиг. 6 Фотография от обход - характерни постройки - западна зона

фиг. 7 Фотография от обход - характерни постройките от източната зона

Разглежданата в доклада територия избягва от интереса на научната общност, може би поради социалните фактори и благосъстоянието на живеещите в този период столичани, в сферата на опазването на недвижимото културно наследство тя пази множество интересни примери, които следва да бъдат задълбочено изследвани, както архитектурно, така и градоустройствено.⁷ За съхраняване на историческата градска памет е нужно постоянно наблюдение и превенция на разрушенията, деформациите и визуалното замърсяване. Начин за опазване на това наследство е подробното и професионално документиране на обектите, които са носители на паметта и представляват осъзнат интерес за обществото.⁸ Тази грижа може да се осъществи с привличане на студенти от университетите, които обучават в тази специалност, местната власт, неправителствени организации и партньори, под ръководството на Националния институт за недвижимо културно наследство. От 2013 г. във ВСУ „Черноризец Храбър“ започна обучението на дипломирани архитекти, които могат да направят втора специализация за повишаване на професионалните си компетенции в сферата на „Опазване на културното наследство“. Програмата е достъпна и за инженери по различните части на инвестиционния процес, като това дава възможност за формиране на пълноценни екипи за извършване на специфичната дейност.

В северозападната част на София, където се намира бул. „Христо Ботев“ 70 е първият пример на постройка, при която

⁷ Илиева, Ж. За да има бъдеще българското културно-историческо наследство, Сборник доклади: Бъдещето на българското културно-историческо наследство през погледа на младия учен, УБИТ-София, Изд. "За буквите - О писменехъ", София, ISBN 978-619-185-141-6, стр. 97-103, 2014

⁸ Илиева, Ж. Проучване и проект за опазване на един архитектурен паметник във Варна, Научен алманах, серия "Архитектура и строителство", кн. 5, ВСУ "Черноризец Храбър", Варна, ISSN 1311-9222, стр. 130-137, 2011

общинската администрация би могла да се възползва от законовата възможност да наложи ипотека върху имота, за да финансира ремонтните дейности. Подобни намеси би следвало да се предприемат при строго спазване на финансовите рамки, предвидени в закона ⁹. В европейската практика съществуват множество финансови инструменти, които да помогнат на собствениците от една страна и местното управление, от друга страна за постигане на спокойна и красива градска среда с единна визия.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

- ¹. Желева-Мартинс, Д “Биография на София Исторически студии”, Издателство ”Пространство и форма”, София, 2006
- ². Л. Стоилова “Кой е Амадей, авторът на плана на София от 1881 г.”, Архитектура, 1999, No. 6
- ³. Stoilova L., Iokimov P. "The Search for Identifiably National Architecture in Bulgaria at the End of the 19th and During the Early 20th Century", GENIUS LOCI. National and Regional in Architecture Between History and Practice. Bucharest, 2002
- ⁴. Георгиев Г. "Социално-класовото зониране на софийското население при капитализма (1878—1944)"., Българска етнология 3-4:29-45., София, 1978 г.
- ⁵. Илиева, Ж., Пластичният език на сецесиона, XIV Международна научна конференция, ВСУ, УИ на ВСУ „Любен Каравелов“ - София, ISSN:1314-071X
- ⁶. Венков Н. Джентрификация на Женския пазар – конструиране на градски политики и трансформация на местните отношения, дисертационен труд, София, 2017
- ⁷. Илиева, Ж. За да има бъдеще българското културно-историческо наследство, Сборник доклади: Бъдещето на българското културно-историческо наследство през погледа на младия учен, УБИТ-София, Изд. "За буквите - О писменехъ", София, ISBN 978-619-185-141-6, стр. 97-103, 2014

⁹ Слаев, Ал., Илиева, Ж. Значението на финансовите инструменти за градското и регионално развитие, e-Journal VFU, Архитектура и строителство, брой 13-2020, ВСУ "Черноризец Храбър

- ⁸. Илиева, Ж. Проучване и проект за опазване на един архитектурен паметник във Варна, Научен алманах, серия "Архитектура и строителство", кн. 5, ВСУ "Черноризец Храбър", Варна, ISSN 1311-9222, стр. 130-137, 2011
- ⁹. Слаев, Ал., Илиева, Ж. Значението на финансовите инструменти за градското и регионално развитие, e-Journal VFU, Архитектура и строителство, брой 13-2020, ВСУ "Черноризец Храбър
10. Желева-Мартинс, Д. Анализ на плана на София от 1907 г. публикуван по случай 20-годишнината от възкачването на Н.Ц.В. княз Фердинанд на българския престол, Епохата на цар Фердинанд I – научна конференция, София, 2008
11. Желева-Мартинс, Д. Хоризонтална организация на града, , сп. Архитектура, 1991, No. 3-4
12. Колектив, Пулсът във времето, материали от изложба, Столична община – Музей за история на София, София, 2015